

חוברת לימוד והגות

לך לך

10 שאלות לשיחה סביב שולחן השבת

עשר שאלות מתוך שיעורו של הרב רפאל בניזרי "לך לך — אמונה בתנועה": אמונה שאינה קופאת, לוח שנה שלעולם אינו חוזר על עצמו לגמרי, רעב שמניע מחדש את ההיסטוריה, ומצרים המבקשת להעביר את אברהם דרך רחמה שלה. ועד המילים האלה: אמרי נא אחותי את.

הרב רפאל בניזרי

תוכן הנושאים

נושאים להגות ושאלות לשיחה סביב שולחן פרשת לך לך

01	לצאת בלי ללכת לראות
02	בית מדרשם של שם ועבר
03	סוד העיבור
04	אל לשימושו
05	ארץ השותה מי השמים
06	ארץ מובטחת שמרעיבה מיד
07	יהודי צרפתי או צרפתי יהודי?
08	ביתנו זו אשתו
09	"אמרי נא אחתי את"
10	לקחת ממצרים את מה שראוי לקחת

הצגה

כשעוברים דירה, הולכים קודם לראות: בודקים מה המקום מציע, ורק אחר כך מתארגנים. אברם, לעומת זאת, יוצא לדרך בלי לשאול דבר, אל ארץ שהכתוב אינו מזכיר אפילו את שמה.

השאלה

היכן האמונה ביציאה הזאת — ומדוע צריך שלא הכול יהיה מובן מאליו כדי שתהיה אמונה?

התשובה

"לך לך": לך לך, לטובתך (בראשית יב, א).

כשהכול מובן מאליו, כשהכול בהישג יד, אין בעיה של אמונה. אבל במקום שאין בעיה של אמונה, יש סכנה גדולה: להיאחז בכל מחיר ברעיונות שקנינו, בתבניות שלנו, בדעות הקדומות שלנו, בנחונם שבנינו סביבנו משום שהם מבטיחים את נוחותנו השכלית והרוחנית. שם נמצאת סכנת העבודה הזרה: בעקרונות הקפואים, שאיננו רוצים עוד לזוז מהם. אז אין עוד שום אפשרות של פתיחות, של תיקון, של תשובה — וממילא אין עוד שום אפשרות של התגלות.

"אל הארץ אשר אראך" פירושו: למקום שבו אגלה לך דברים שאינך משער היום, ושאוּלִי יערערו את הנחותיך המוקדמות. הדבר מחייב הליכה בלתי פוסקת. הרב מציין גם את סדר הדברים: הארץ קדמה להתגלות שבסיני. קודם יועדה ארץ לאברהם, ואל הארץ הזאת היה צריך ללכת במלוא האמונה.

מסקנת הרב

כשהכול מובן מאליו, כשהכול בהישג יד, אז אין בעיה של אמונה.

לקח לשולחן

הוודאיות הנוחות ביותר שלנו הן לעתים קרובות הישנות ביותר. שכל אחד יזכיר אמונה שלא בחן מחדש זמן רב. ומאיזה בית היה צריך לצאת השנה כדי לראות משהו אחר?

הצגה

נוהגים להציג את אברהם כילד פלא שכבר בגיל שלוש גילה לבדו את ריבונו של עולם. הרב מסייג: אחרים חיפשו לפניו, ובתי מדרש כבר הכשירו את הקרקע.

השאלה

האם אברהם גילה הכול בכוחות עצמו — ומה קיבל ממי שקדמו לו?

התשובה

"וַיִּתְּחֶלֶף חֲנוּךְ אֶת הָאֱלֹקִים" (בראשית ה, כד); "אֶת הָאֱלֹקִים הִתְחֵלֶף נֹחַ" (בראשית ו, ט).

אם נסתפק באברהם השואל שאלות כבר בגיל שלוש, יעמוד לפנינו גאון בעל תבונה פנומנלית, המסוגל לבדו להשיג את אדון העולם. אבל היו לפניו אנשים כמו חנוך ונח, שהתהלכו את האלוקים. אברהם, לעומתם, בשלב הזה עוד לא דיבר עם ה': ה' הוא שמתגלה אליו.

היה אפוא כבר מאגר של חיפוש, ואף שני בתי מדרש שהעמידו תלמידים: בית מדרשו של שם, שחיפש את שם ה' דרך מידותיו, ובית מדרשו של עבר, שביסס את תורתו על גילוי ה' דרך הזולת. אברהם, יצחק ויעקב היו כולם תלמידי בתי המדרש הללו, שהיו להם מטרות מוגדרות היטב. והיסוד הראשון של חיפושם, אומרים חז"ל, היה דווקא העיבור.

מסקנת הרב

כבר היה מאגר של חיפוש שנעשה בידי בני אדם.

לקח לשולחן

איש אינו מתחיל מאפס. של איזה "בית מדרש" — הורים, מורים, ספרים — היה כל אחד מאיתנו תלמיד בלי לדעת? ולאיזה זולת אנו חבים חלק ממה שאנו יודעים על ה'?

הצגה

על אישה הרה אומרים בעברית שהיא מעוברת: היא נושאת בתוכה חיים שונים ממנה. אותה מילה משמשת לשנה המעוברת, הנושאת חודש שלושה עשר. הרב רואה בזה את הסוד הראשון שלמד אברהם.

השאלה

מה מלמד החודש השלושה עשר של הלוח העברי — ומה הקשר ללימוד ולארץ?

התשובה

עיבור השנה: השנה ה"מעוברת" בחודש שלושה עשר.

חשבון השנה המעוברת הוא השלמת הפער שהירח צובר במשך שנה ביחס לשמש: צריך להעמיד את שני המסלולים שוב על קו אחד. שנת החמה היא מחזור השווה לעצמו, שבו העונות חוזרות בלי שינוי. שנת הלבנה עשויה חודשים, והחודש, חודש מלשון חידוש, נושא את ההתחדשות: הדברים אינם חוזרים באופן אוטומטי, ובכל פעם נדרש מאמץ של התאמה. זהו סוד העיבור.

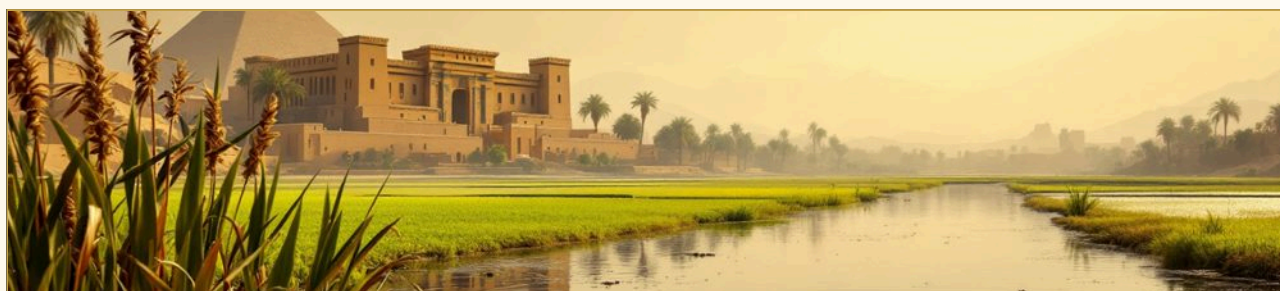
הסוד הזה שבזמן הוא אותו סוד שבלימוד: אין מדובר לדקלם, ולא לקחת את הכתוב כמות שהוא, אלא לחפש את מה שהוא נושא בתוכו. וכך גם בארץ: בהתהלכו בה ידע אברהם כבר מה יהיו התולדות, שלבי ההיסטוריה שיעבור עם ישראל. ללכת, ללמוד ולהרות — מעשה אחד הם.

מסקנת הרב

הדברים אינם חוזרים באופן אוטומטי; צריך לעשות מאמץ של התאמה לאורך הדרך.

לקח לשולחן

במשפחה, דברים רבים חוזרים כמו העונות. מה ראוי השנה ל"חודש שלושה עשר" — התאמה כדי שהבית יישאר תואם למה שנעשינו?

הצגה

עם אברהם, אומר הרב, מתחיל פרק חדש בהיסטוריה. אלפיים השנים שקדמו היו שנות התוהו, שבהן כל אחד נאחז בכוחות שסביבו עד שעבר אותם. הוא מביא לכך דימוי: פרעה והיאור שלו.

השאלה

מה מבדיל בין פולחנם של עובדי האלילים לבין יחסם של הצדיקים אל ה'?

התשובה

"וְהָיָה ה' נִצָּב עֲלָיו" (בראשית כח, יג).

ההיסטוריה מתחילה עם אברהם. ששת אלפים השנים מתחלקות לחטיבות של אלפיים, והראשונות הן שנות התוהו, הריק: כל אחד נאחז בכוחות שסביבו, ומשום שהם גדולים ממנו, הוא בסופו של דבר עובד אותם.

אבל הפולחן הזה הופך את האל שעובדים אותו לאל כרצונו של העובד, לשימוש. הדימוי לכך הוא פרעה: היאור המשקה את כל מצרים הוא אליל, אבל פרעה הוא שמנהל אותו. אצל הצדיקים הנוסחה מתהפכת: ה' ניצב עליהם, כשם שהוא ניצב על יעקב בחלומו.

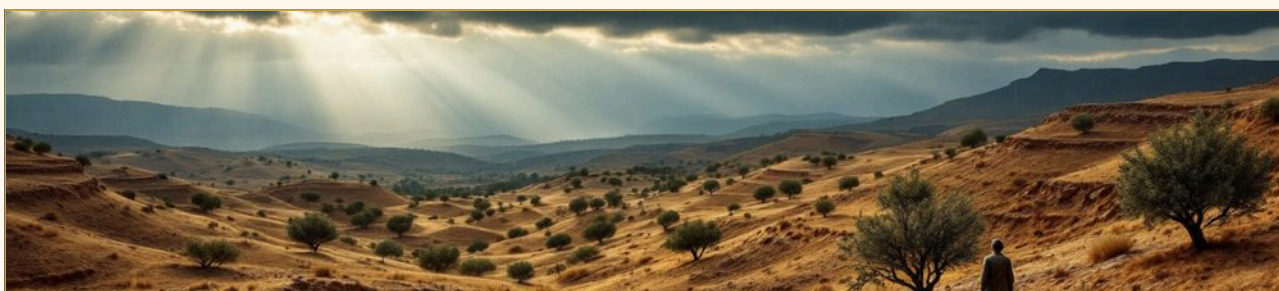
לכן אברהם הוא מי שהעז להרוס את כל הרעיונות הקפואים והמוכנים מראש, את כל האידאולוגיות, וקבע את חידוש דורו בדבקות בארץ ובערכי התורה.

מסקנת הרב

ההיסטוריה מתחילה עם אברהם.

לקח לשולחן

קורה שאנו "מנהלים" את ה' כמו פרעה את היאור שלו: מתפללים כשנוח לנו, שומרים את מה שמתאים לנו. באיזה תחום ה' אצלו ניצב עלינו — ובאיזה הוא כביכול לשירותנו?

הצגה

מצרים חיה מן היאור שלה, המשקה את שדותיה בלי שיצטרכו להרים עיניים. לארץ המובטחת, לעומתה, אין נהר גדול החוצה אותה. הרב רואה בזה את אופייה של הארץ הזאת.

השאלה

מדוע תלויה הארץ המובטחת בגשם — ומה הקשר בין הלחם לדבר ה'?

התשובה

"לְמַטַּר הַשָּׁמַיִם תִּשְׁקֹתָ מַיִם" (דברים יא, יא); "לֹא עַל הַלֶּחֶם לְבַדּוֹ יִחְיֶה הָאָדָם" (דברים ח, ג).

הארץ המובטחת היא ארץ שבה השמים והארץ מתאמים את כוחותיהם. אין בה נהר המבטיח, כמו במצרים, את השקיית האדמות; לכן צריך להרים עיניים אל השמים ולהתפלל שהשמים יעניקו את כוחם לכוחה של הארץ. אברהם מקבל כאן דרך אחרת של ידיעה.

בארץ הזאת, הצורך בלחם, מזונו הבסיסי של האדם, מקביל לצורך בדבר ה'. לא על הלחם לבדו יחיה האדם; אבל הלחם הזה הוא עצמו הצינור למזון אחר, המזון הרוחני של האדם. רעב הגוף והציפייה להתגלות עונים זה לזה.

מסקנת הרב

הלחם הזה הוא עצמו הצינור למזון אחר, למזון הרוחני של האדם.

לקח לשולחן

הלחם שעל שולחנו נראה לנו מובן מאלין, כמו היאור למצרים. מה היה משתנה אילו קיבלנו אותו כמו את הגשם, בהרמת עיניים? שכל אחד יאמר דבר אחד שהיה רוצה השבוע לקבל במקום לקחת.

הצגה

אך התיישב אברם בארץ כנען, אחרי הבטחות כה רבות, וכבר רעב פוקד את הארץ – ודווקא את הארץ הזאת. הוא יורד למצרים מיומנתו.

השאלה

כיצד יכולה הארץ המובטחת להתחיל ברעב – ומדוע מי שיכול היה לעמוד בניסיון יורד בכל זאת?

התשובה

"וַיְהִי רָעַב בְּאֶרֶץ וַיֵּרֶד אֲבֹרָם מִצְרָיִם" (בראשית יב, י); "הַשָּׁם גְּבוּלָךְ שְׁלוֹם חֵלֶב חֲטִיִּים יִשְׁבִּיעֶךָ" (תהלים קמז, יד).

יש בזה כדי לזעזע את אמונתו של אברם. הוא עצמו יכול היה לשאת את הניסיון, אבל לא רצה לכפות אותו על בת זוגו: יש אמונות שנראות לנו קלות ומובנות מאליהן, ואסור לעולם לכפות אותן על אחרים. הוא נשען על העיקרון הזה: מי שרוצה להבטיח שלום בסביבתו הקרובה צריך קודם כול להבטיח לחם. פירוש אחר מוסיף שאברם אינו רוצה להציג יהדות של עוני: הוא קנה נפשות, וכך גם שרה אצל הנשים, וצריך לספק את צורכיהן.

הרעב הזה, שישב אצל יצחק ואחר כך אצל יעקב, אינו מקרי. יש כאן רצון לקדם את ההיסטוריה. כשמשתקעים בשגרה ושוכחים את עצמנו, המון אלילים, אידאולוגיות ואמונות הורסים את החברה מבפנים. המשבר מכוון להתחדשות, לדחיפה חדשה – וכאן, לשיתוף אמונתו של אברהם עם התרבויות האחרות.

מסקנת הרב

ההיסטוריה אינה יכולה להתקדם בלי משבר.

לקח לשולחן

אנו שופטים דרך לפי הנוחות שהיא מעניקה, ומתחילים לפקפק ברגע שהיא מרעיבה. איזה ניסיון השנה היה סימן לא לכך שטעינו, אלא לכך שצריך להתקדם? ומה כפינו על אדם קרוב בשם אמונה שהייתה רק שלנו?

הצגה

מצרים היא אז חוד החנית של הציויליזציה. היא רואה את עצמה כאימפריה הגדולה, שנועדה להתיך בתוכה את כל המגמות האחרות — גם את זו שנושאים אברהם ושרה, שפרעה מכבד אותם מאוד.

השאלה

מה רוצה באמת פרעה בלקחו את שרי — ומה צריך יהודי לעשות בערכי התרבויות הקולטות אותו?

התשובה

"וַיִּמְכַּר הָאִשָּׁה בֵּית פָּרְעֹה" (בראשית יב, טו).

פרעה היה רוצה שרחמה של מצרים יהיה זה שמייצגת אשת אברהם: נתיניו יהיו אז יהודים כהלכה, שהרי הכול הולך אחר האם, אבל זהותו של כל אחד תישאר מצרית. זו כל הדיאלקטיקה, אומר הרב, בין יהודי צרפתי לבין צרפתי בן דת משה: האם אנו נושאי ערכיה של תרבות, הצבועים בערכינו היהודיים, או שאנו מזדהים קודם כול עם ערכינו היהודיים, לאחר שאימצנו את התרבות הזאת "כאחות"?

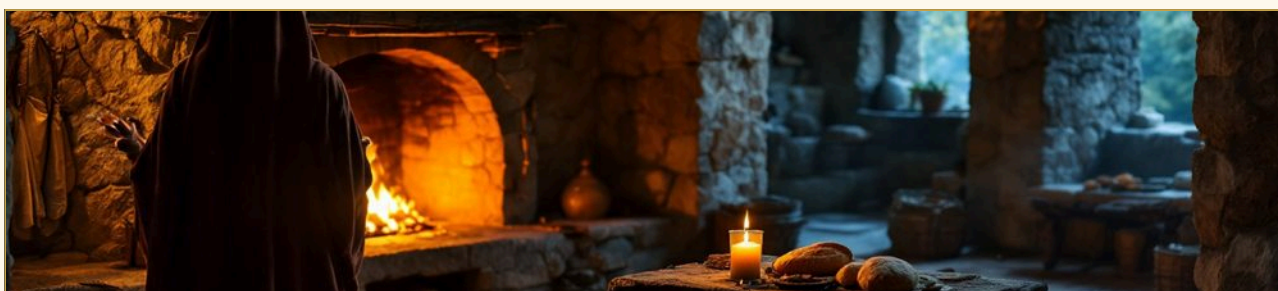
אין פירוש הדבר שהכול פסול. האומות — המצרית, היוונית־רומית, האירופית, האפריקנית, אין זה משנה — מפתחות תרבות, ויש מקום לשלב חלק מערכיה, שימצאו את מקומם בפאזל של המחשבה היהודית. כל השאלה היא איזו מהן נושאת את האחרת. זה הדו־שיח.

מסקנת הרב

לא הכול פסול. יש מקום לשלב ערכים מסוימים שימצאו את מקומם בפאזל של המחשבה היהודית.

לקח לשולחן

שכל אחד יזכיר ערך שקיבל מן החברה שבה אנו חיים ושהוא שמח ששילב אותו. וערך אחר, שעם הזמן עקף את ערכינו היהודיים בלי שהחלטנו על כך.

הצגה

פרעה נכשל בניסיונו לנכס לעצמו את שרי; מאוחר יותר ינסה להיכנס בדרך אחרת לביתו של אברהם. בין הפרקים האלה, הרב מגלה מה מבסס באמת את הבית הזה, ומדוע דווקא בו מכוונים.

השאלה

מדוע מכוונת התקפתו של פרעה אל אשת אברהם — ומדוע תורה בלי בית תישאר תיאורטית?

התשובה

חז"ל: "ביתו — זו אשתו".

האישה נחשבת לבית עצמו: היא מקום המגורים, זו המקיימת הלכה למעשה את כל תורתו של אברהם. אם לתורה הזאת אין מעבדה שבה היא מיושמת, היא תישאר תיאורטית לגמרי. סגולתה של האישה היא לתת ממשות לבעל ולמה שהוא מייצג. יש אפוא קשר ישיר בין הבטחת הארץ לבין שמירת ביתו של אברהם מפני כל השתלטות.

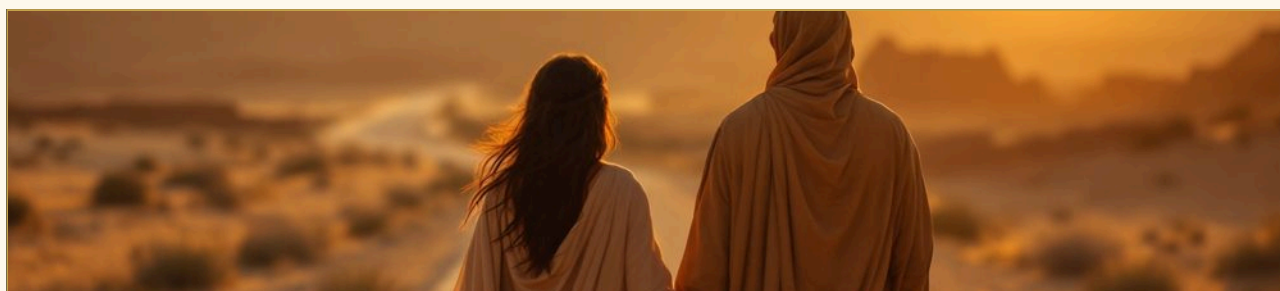
הסכנה הזאת של השתלטות על הנשי, אומר הרב, עלולה להכשיל את כל הדרך, והיא תחזור בהיסטוריה: בלידתו של עם ישראל עצמו יצווה פרעה להמית את הבנים ולהחיות את הבנות, כדי להעביר את התרבות המצרית דרך הרוחם היהודי.

מסקנת הרב

אם לתורה הזאת אין מעבדה שבה היא מיושמת, היא תישאר תיאורטית לגמרי.

לקח לשולחן

היכן תורתנו נעשית ממשית — באיזו שעה ביום, באיזו מחווה בבית? שכל אחד יאמר דבר שראה מקיימים בביתו לפני שלמד אותו.

הצגה

בשערי מצרים אומר אברם לשרי: ידעתי כי אשה יפת מראה את. הוא אומר זאת בלשון עבר – לא עכשיו הבחין בכך. ואחר כך הוא מבקש ממנה להציג את עצמה כאחותו.

השאלה

מדוע לומר על אישה שהיא אחות – ועל איזה יופי בדיוק מדובר כאן?

התשובה

"הִנֵּה נָא יָדַעְתִּי כִּי אִשָּׁה יְפֹת מִרְאָה אַתְּ" (בראשית יב, יא); "שֶׁקֶר הֵחֹן וְהָקַל הַיָּפִי" (משלי לא, ל); "מִי יִתְנַךְ קָאֵח לִי" (שיר השירים ח, א).

הם מגיעים לארץ שבה היופי אינו פנימי אלא חיצוני, זה שמתקחה, מתקמט וחולף. היופי הפנימי, לעומתו, רק תופס עוד ועוד מקום. בו מדובר, זה המאפיין ארבע נשים בהיסטוריה המקראית: שרה, רחב, אביגיל ואסתר — שעליה נאמר שהייתה יקרוקת, וכל חִינָה היה מבפנים.

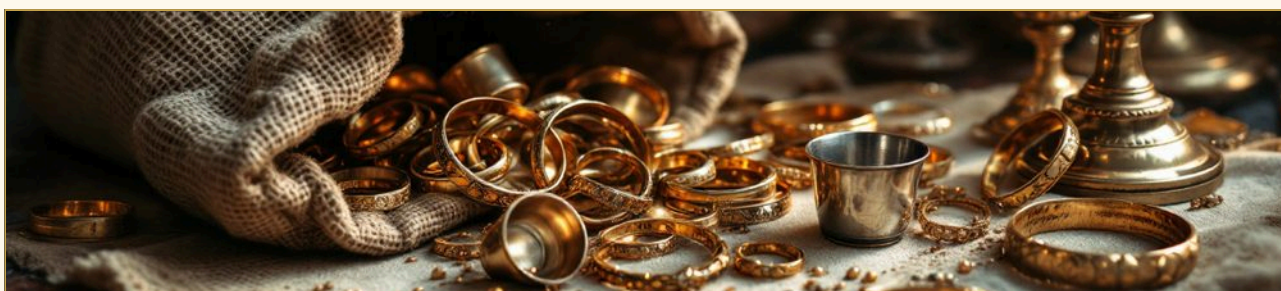
ו"אחות" פותחת ממד חדש ביחס בין האיש לאישה. היחס התחיל ב"זָכָר וְנָקְבָה בָּרָא אֶתָם", כמו אצל בעלי החיים; אחר כך הכיר אדם את האישה לפי תכונתו שלו, אישה שגלקחה מאיש; אחר כך קרא לה חוה, אם כל חי. כאן היחס הוא של אח ואחות: יחס אסור, ולכן אהבה טהורה, שאינה מותנית במשיכה גופנית. מה שמנהיג אז את חיי האישות הוא משפחה רוחנית שרוצים להביאה אל תכליתה.

מסקנת הרב

כאן, לעומת זאת, היחס אסור. האהבה טהורה.

לקח לשולחן

אנו יודעים לומר על קרובינו שהם יפים, מועילים, נאמנים. האם אנו עדיין יודעים לומר מה בהם פנימי ואין לו עדים? שכל אחד יעשה זאת עבור שכנו לשולחן.

הצגה

אברם נותן טעם לבקשתו: "למען ייטב לי בעבדך וְחֵיתָה נַפְשִׁי בְּגִלְלָךְ". לפי הפשט, זה הפחד להיהרג. הרב מחפש את הסוד הצפון במשפט.

השאלה

מה מתכוון אברם ב"ייטב לי בעבדך" — ומה אפשר לקחת מתרבות בלי להשתייך אליה?

התשובה

"למען ייטב לי בעבדך וְחֵיתָה נַפְשִׁי בְּגִלְלָךְ" (בראשית יב, יג).

לפי הפשט אומר אברם: שייטיבו עמי בגללך, ושאשאר בחיים, כי עלולים להרוג אותי כדי לקחת אותך. אבל בחיפוש אחר הנסתר, המשפט אומר דבר אחר: כדי שאוכל לקחת מן התרבות המצרית הזאת את מה שראוי לקחת ממנה, ולהפיח חיים בכל מה שאת מייצגת עבורי.

נמצא זאת שוב ביציאת מצרים, כשכל אישה תשאל משכנתה כלי כסף וכלי זהב. האם היה צורך בזהב ובכסף הזה? יש להם, אומר הרב, הד אחר.

פרעה, משנכשל, ינסה את התנועה ההפוכה: להעביר את ערכיו הרוחניים של אברהם דרך רחם מצרי, בהכניסו את בתו שלו לביתו של אברהם.

מסקנת הרב

שאוכל לקחת את מה שראוי לקחת מן התרבות המצרית, ולהפיח חיים בכל מה שאת מייצגת עבורי.

לקח לשולחן

כולנו לוקחים משהו מן המקומות שבהם חיינו, למדנו, עבדנו. מה לקחנו "ממצרים" שמשרת היום את ביתנו היהודי? ומה לקחנו שמוטב היה שיישאר שם?